

צילום רחוב בעידן של פיגועים: זמן המתנה ושגרת הטרור

מאיר ויגודר

הנוסעים בתצלומיו של אלכס ליבק חולקים יחד את המרחב הציבורי המוכר, שהפך מקור לאי־ודאות, בשיא האינתיפאדה השנייה. חלקם הגדול עוטים מבט המסמן קבלה פסיבית ועצובה של מצבם בלי אפילו להרהר בכך: השגרה כבר טבועה בפניהם. אחרים, בתוך הדממה של אקט ההמתנה, לפתע מודעים לעצמם מבחוץ, ברגע הפולשני שבו הצלם מכוון אליהם את מצלמתו הזעירה. בפסק הזמן הקצר שבין הגעת האוטובוס לעזיבתו, ליבק מזנק לרחוב כדי לתפוס את הנוסעים בעדשת מצלמתו רחבת הזווית, הקולטת את כולם בהרף עין. הוא יורה לעברם מבט חטוף ממקום שבו הם לעולם לא יוכלו לראות את עצמם כמכלול, במרחב הנתחם על ידי התחנה, ההופכת לבמה ומשרה אווירה תיאטרלית על תצלומי הרחוב האקראיים. לא מדובר כאן בבימוי המקריות, כמו בעבודות של ג'ף וולס, אלא במקריות הבימוי, המשווה לנוסעים האנונימיים מראה כה מלאכותי נוכח מבטו הכפייתי של הצלם, החוזר פעם אחר פעם לאותן תחנות אוטובוס ומצלם את הנוסעים. מבטים מופתעים מופנים אל המצלמה, חלקם תוהים מדוע הפכו למושא מבטו, מקצתם אף כעוסים, אך רובם בוהים בריק כבאותו דימוי של המון לונדוני הפוסע על גשר מעל נהר התמזה בארץ השממה לת"ס אליוט: הולכי רגל השבים הביתה בסוף יום העבודה, נעים בתנועות אוטומטיות ההופכות אותם לדימוי המת־החי מהלימבוס של דנטה, אך הם עדיין אינם יודעים זאת. הניצבים בתצלומיו של ליבק מזכירים גם את הנוסעים בארבעה קוורטטים לת"ס אליוט, שנתקעו במנהרה אפלה בין תחנות הרכבת התחתית ובהמתנם עולה על פניהם אותה ארשת של סתמיות — אין שום דבר לחשוב עליו — שהופכת אותם לגילום של הקולקטיב הנתון בתרדמה תחת אדי האתר של החברה המודרנית.

ליבק יוצר בין העומדים בצוותא הפרדה וחיבור, המזכירים את המודל האורבני של צילומי הרחוב של גארי ווינוגרנד ושל לי פרידלנדר לדוגמה, שהדגישו את הניכור של הפרט בחלל הציבורי של חברת הצריכה האמריקנית. תצלומיו של ליבק משקפים גם את המבנה הסדרתי של הקולקטיב, שזין־פול סארטר היטיב להגדירו בעזרת הדימוי של הנוסעים המחכים לאוטובוס. הפסיביות של עקרון החזרה הסדרתית מאופיינת בזמן מעגלי (הנסיעות החוזרות ונשנות של הנוסעים בכל יום מן הבית אל העבודה ובחזרה) ובזמן ליניארי (מסלולים קבועים של קווי נסיעה עם תחנות ידועות מראש). פסיביות זו מתקיימת

בתצלומיו של ליבק בתוך סדר יום פוליטי, בצל הסכנה שבכל רגע משהו עלול להשתבש. אקט הרסני עלול לגרום לתחנת האוטובוס להפוך ממרחב תוחם ומגונן למלכודת שתתפוצץ ותברא את דימוי ההלם הטראומתי – ובערב ידווח כתב החדשות על עוד "פיגוע שגרתני". גם המקריות, המאפיינת בארצות אחרות את המפגש האקראי בין אנשים זרים ברחוב, הופכת כאן למושג גורלי. הנוסעים מצדיקים את ההכרח לקיים את שגרת היומיום בעזרת האמונה שממילא החיים אינם בידיהם והכל "כתוב מלמעלה". בין אקט ההמתנה והשגרה הצפויה לבין אי-הידיעה אם יגיעו בכלל הביתה הם עומדים דום, כאילו היו נתונים להשפעת אותה צפירה ארוכה ההופכת את כל המדינה, ברגע אחד מְדִי שנה, לקהל של אנדרטות, כאשר ערים שלמות מצטלמות בחוסר תנועתן. בדום השתיקה הכפוי הזה של רגע הזיכרון הקולקטיבי אפשר להבחין לפתע בבנאליות של חיי היומיום, דרך התנועה הפשוטה של שקית פלסטיק העפה לה ברוח בעקשנות בלתי צפויה בין רגלי האנשים הנעמדים מלכת. ליבק כותב ביומן הצילומים שלו ששקיות הפלסטיק של הנוסעים – הלוא הם הקניינים – יכולות להפוך בכל רגע לשקיות בידיהם של אנשי זק"א, שלתוכן יאספו את שאריות הגופות אחרי הפיגוע. דימוי זה של חלקיקים מייצג גם את אסתטיקת החיתוך של צילום הרחוב ואת הפטישיזם של תפיסת המציאות הסוריאליסטית.

התצלומים בשחור-לבן מעצימים את הרושם כאילו מדובר בנוסעים שחיו כאן לפני עשרות שנים. קשה להאמין שהפנים העייפות והלבוש המסורתי, המרושל או הישן משקפים את עיר הבירה כיום. ירושלים היא אחת הערים העניות בישראל, והפיזיונומיה של הנוסעים מעידה בהחלט על מצבה הכלכלי של שכבת האוכלוסייה הנאלצת לנסוע בתחבורה הציבורית. אווירת הייאוש הניבטת מתצלומיו של ליבק מובילה אל השאלה הבלתי נמנעת: למה ממתנינים אותם נוסעים? האם הם מחכים למישהו שיגאל אותם, או שמא השלימו עם גורלם והם מקבלים את מצב הסבל שבו הם שרויים – מצב המהולל בפיהם של פוליטיקאים התובעים מהעם להפגין "חוסן מדיני"? אפשר אף לומר שהנוסעים, הנראים כמזכרת ששרדה מעברם שלהם, משקפים בעצם את הלך הרוח הטרגי החדש של העידן הנוכחי, בהקשר לדבריו של סלבווי ז'יז'ק על ההבדל בין המאה ה-20 למאה ה-21. לדברי ז'יז'ק, המאה ה-21 לא תתאפיין בחזיונות מרהיבים כמו אלו שהביאו בעבר לניצחונות סוחפים ולתפניות היסטוריות קיצוניות. תחת זאת אנו נידונים לחיות בתקופה שבה מלחמות קטנות וסכסוכים שבטיים יימשכו זמן רב ובעצימות נמוכה. מאחר שכמעט לא נרגיש בהם, נאלץ לחיות את היומיום שלנו בצלם.

במצב כזה קמים להם רופאי אליל, המבטיחים תרופת שווא לקהל הנוסעים. תצלומיו של ליבק אינם רק מראה המשקפת את מצב הרוח במהלך שנת 2003 – שנה מרובת פיגועים וחסולים, שנה שידעה מערכת בחירות שבה הססמה "העם רוצה שלום" הפכה ל"העם רוצה שרון". התצלומים משקפים גם את המצב כיום, מצב של ייאוש ושל חוסר אמון. במסגרת מצב זה בחר ההמון בדרכו של מנהיג האחראי להרדמת התהליך המדיני עם דימוי הפורמלין. באמתלה של צעד חד-צדדי נועז – "התנתקות" – החליש למעשה

את המתונים בקרב שכנינו וחיזק את הקיצונים. כמה אירוני שאיש כה כוחני, בשיא כוחו, שוכב לו מת־חי בתרדמת, הממשיכה להאיץ את הנוסעים קדימה אל הלימבו המסוכן של נסיעה חד־צדדית. המילה שלום אינה מוזכרת בנסיעה זו, אך לנוסעים מובטח שיגיעו אל התחנה הסופית והנכספת: עתיד כלכלי משגשג וביטחון המותנה בהיפרדות לצמיתות משכנינו. הבטחה זו היא חלק מאותה כוחנות נרקסיסטית שהחלה את הכיבוש ועתה רוצה לסיימו רק בתנאים שלנו, למעננו, בלי כל התחשבות בקיומו של הצד האחר ובצרכיו. הצד האחר אינו קיים עוד במשוואה של קיומנו אלא כמטרד, ולכן יש למחוק אותו מהתודעה על ידי הקמת חומת ההפרדה, גדרות הגטו, הכבישים העוקפים והמחסומים. אלו עוברים כעת ניתוחים פלסטיים שנועדו לְשוות להם מראה של תחנות מעבר בין מדינות שוות־ערך, שהגיעו להסכמי שלום בני־קיימא.